

Klintsø blev tørlagt af pengemand uden landboviden

Odsherreds største indsø blev solgt ved en auktion på rådhuset i Nykøbing i 1856. Sælgeren var kronen, dvs. Odsherreds Krongods, og køberen var en københavnsk pengemand ved navn Jürgensen. Prisen opgives til 25.600 rigsdaler (3,1 mio. kr. i 2013-værdi).

Salget havde været undervejs i flere år. Allerede i 1845 havde krongodset indgået en overenskomst med 20 lodsejere – alle fæstebønder under

krongodset – om afgrænsningen af deres jordlodder i forhold til søen. Samtidig var der blevet tinglyst adgangsrret til søen ad fjorten forskellige veje som forberedelse til en udtørring.

Klintsø var den inderste, dybe del af en fjord fra stenalderhavet, som var blevet afsnøret, da landhævnningen tørlagde Sonnerup Skov-området. Selv i dag ligger de dybere områder i den udtørrede sø i kote – 2,8 meter.

Fjorden havde et rigt dyreliv, hvilket bl.a. er dokumenteret af et righoldigt køkkenmødding-fund ved den gamle fjordbred.

Også i 1800-tallet husede søen væsentlige naturværdier, især fiskeliv. Det fremgår af J.H. Larsens topografiske beskrivelse fra 1832:

»Herredets største indsø, ved Klinte By, Højby Sogn, næsten kredsround med lave, sandede, sumpede, stenede og grusede bredder, leret, stenet og mudret bund. Dybde fra to til seks alen foruden mudret; bredderne kun lidet ophøjede over havets vandspejl, fiskerig, især på ål, meget sivbegroet. Den har sandsynligvis samme oprindelse som Dybe, Flynder og Pajesø, areal ca. 463 tdr. land. Straks herved og kun ved en lav dæmning derfra skilt ligger Sonnerup Sø med lave, sandede og sumpede bredder, meget mudret men kun lidt vand. Nogen fisk, især ål. Bunden hæver sig stedse mere og mere op, og den vil snart udslættes af søernes tal. Areal ca. 64 tdr. land.«

Klintsø

255 hektar lavvandet lagunesø ud til Kattegat, fem kilometer vest for Nykøbing Sjælland, blev udtørret af københavnsk spekulant i 1856. Samtidig udtørredes 35 hektar vådområde, Sonnerup Sø, umiddelbart vest for Klintsø.

Ejendommen førte en omskiftelig tilværelse frem til 1946, hvor jorden blev udstykket og bygningerne solgt fra.

Jorden drives i dag som intensivt landbrug med bl.a. kartofler og gulerødder. Holdes fortsat tørlagt ved pumpning, da laveste arealer ligger 2,8 meter under havet. Omfattende udstykninger til sommerhuse både nord for søen og ind fra øst.

Kortene er fra 1771, 1890, 1897 og 1993.

Odsherred Kommune.

Koordinater: 6202606, 661775.

Livlig handel

Den nye ejer i 1856 havde dog ikke betalt den betydelige sum for at erhverve sig en naturejendom. Jürgensen, der i datidens sprogbrug var *particulier*, dvs. kapitalist, levede af sin formue, og han må have ment, at den ville kunne forrente sig gennem en investering i den store tørlægning, som han straks kastede sig ud i.

Det urgamle udløb »Ålebækken« eller »Ålerenden« mellem Klintebjerg og Sonnerup Skov blev kastet til for at hindre tilløb af havvand ved lavvande i søen. Dernæst blev der gravet en landkanal, opført en dæmning mod vest ved Sonnerup Sø og gravet et nyt afløb til havet øst for Klint, hvor afløbet også ligger i dag. Disse arbejder medførte straks en stribe klager fra en større gruppe lodsejere, der var utilfredse med lukningen af Ålerenden. Klagerne blev ført helt til top til Kong Frederik VII, som havde solgt

Carl Eduard van Deurs (1804-1889) blev født i København, hvor han også døde. Blev uddannet som jurist i 1831, men forpantede faderens gods Frydendal fra 1840. Overtog ejendommen i 1855 og drev den frem til 1873, hvor han solgte godset. Frydendal er identisk med det nuværende Torbenfeldt Gods ved Mørkøv i Holbæk Kommune. Foto: Privateje.

søen, men de utilfredse fik ikke medhold.

Om det var disse besværlige naboer eller andre årsager, der tog modet fra particulier Jürgensen, er ikke oplyst, men efter blot tre års livtag med den store søudtørring, solgte han ejendommen i februar 1859. Jürgensen fik dog en pæn gevinst ud af sin investering, da de tre fornemme herrer, der stod bag købet, lagde 52.000 rigsdaler (7,3 mio. kr. i 2013-værdi) på bordet.

De nye ejere var kammerherre, cand. jur. Carl Eduard van Deurs (1804-1889), Frydendal, hofjægermester Schönheider van Deurs og kam-

merassessor C.P. Berthelsen fra København. Som deres første handling bad de Polyteknisk Lærestanstalt om at komme med forslag til en forbedring af pumpe-teknologien og selve afvandsingsanlægget.

Udpumpningen foregik ved dampkraft. En dampmaskine ydede seks hk, som den trak en centrifugalpumpe med, men det var alt for lille en kapacitet. Ifølge lærestanstaltens beregninger skulle der udpumpes 25.592.000 kubikfod vand (725 mio. liter), men i 1860 havde man blot fået sænket vandstanden med to fod (63 centimeter). Det var dog nok til, at de første tørlagte arealer kunne tilsås med raps.

Klintsø blev handlet igen i oktober 1868, og atter blev der tjent ganske pænt på ejendommen. Den skiftede hænder for 118.000 rigsdaler (14,7 mio. kr. i 2013-værdi), og den nye ejer var også cand. jur. som kammerherre van Deurs, men tillige proprietær på Ellingegård. Han hed Jacob Holm og var fra firmaet Jacob Holm & Sønner i København. Han var søn af stifteren Jacob Holm (1770-1845), hvis navn han altså videreførte. Ellingegårds 750 tdr. land havde familien Holm erhvervet tilbage i 1843 for 80.000 rigsdaler (13,4 mio. kr. i 2013-værdi).

Slaveanstalt på Amager

Firmaet Jacob Holm & Sønner A/S eksisterer stadig, men som Jacob Holm Industries og med hovedsæde i Schweiz og en årsomsætning (2010) på 828 mio. kroner. Tidligere var der tale om rederi- og grossistvirksomhed, men i dag beskæftiger man sig med fabrikation.

I slutningen af 1800-tallet var Jacob Holm & Sønners Reberbane på Amager centrum for en meget omtalt politisk konflikt mellem ledelsen af reb- og spindefabrikken og de kvindelige ansatte. Konflikten udspillede sig i september 1896 og illustrerer de groteske forhold, datidens rå kapitalisme bød de ufaglærte kvinder.

Konflikten udsprang af, at Danmarks første fagforening for kvinder, det københavnske Kvindeligt Arbejderforbund (KAF), krævede overens-

komster for de kvindelige arbejdere. Efter flere anmodninger fra KAF om at få hævet lønnen fra 12 øre til 15 øre i timen svarede fabrikant etatsråd Christian Frederik Holm, at han ikke forhandlede med »alle og enhver fra gaden«. Det arrogante svar medførte, at KAF opfordrede kvinderne til at nedlægge arbejdet.

Lønkravet svarede til en stigning i timelønnen fra 8,12 kr. til 10,15 kr. i 2012-værdi.

Konflikten vakte stor opsigt, da det ikke var almindeligt på den tid, at kvindelige fabriksarbejdere strejkede. KAF beskrev i flere artikler i avisen Social-Demokraten de umenneskelige forhold, kvinderne arbejdede under. Udover en elendig løn blev kvinderne skældt ud, idømt bøder for at komme for sent, for at være for længe på wc, og en blev idømt en bøde for at beundre en kollegas gave.

Etatsråd Holm brød sig ikke om, at arbejdsforholdene på hans fabrik blev kendt i offentligheden, endsigse se sin fabrik betegnet som en »slaveanstalt«. Han stævnedes Olivia Nielsen, formanden for KAF, for æreskrænkelser. Rets sagen endte dog i forlig.

Efter forhandlinger mellem KAF og fabrikkens ledelse blev strejken afsluttet efter syv uger. De kvindelige arbejdere fik lønforhøjelse, og arbejdsforholdene på fabrikken blev forbedret. Strejken fik stor betydning for Kvindeligt Arbejderforbunds succes med at organisere kvinderne.

Reb- og spindefabrikken blev lukket i 1971, og i dag ligger Amagercentret på adressen Reberbanegade 3.

Afvandingen intensiveres

Samdriften mellem Klintsø og Ellingegård, der supplerede hinanden ganske godt fortsatte frem til 1912. I våde somre gav Ellingegårds tørre jorder et godt udbytte, mens en tør og varm sommer var gunstig for Klintsø.

Afvandingsanlægget på Klintsø blev løbende forbedret, men det var dog stadig helt overvejende hø, man høstede. I en lang årrække blev der hver sommer kørt 300 læs hø til Ellingegård, hvor man havde et stort ko-

De første mange årtier blev den udtørrede Klintsø kun anvendt til høslæt, men til gengæld var kvalitetsløst i høj kurs, da det var foder til både kvæg og heste. Vindmøllen pumper vand fra Klintsø ud til kanalen. Billedet er fra 1905. Foto: udlånt af Odsherred Lokalkiv.

hold med eget mejeri, mens opdræt og ungkreaturer gik på Klintsø. Man havde også et betydeligt salg af græs til omegnens mindre landbrugere, der så selv slog det og stod for bortkørslen.

Efter Jacob Holms død i 1894 overgik ejendommen til sønnen Viggo Holm, der blev den sidste ejer fra familiedynastiet Jacob Holm & Sønner A/S. Viggo Holm fortsatte driften frem til sin død nytår 1907, men så var det slut efter mere end hundrede års familieejede. Hans enke solgte begge ejendomme tre måneder senere i marts 1907 til et jysk konsortium. Det bestod af sagfører P. Vestergaard fra Århus, folketingsmand A. Chr. Jensen-Flø fra

Brande og landbrugskandidat Niels N. Bundgaard fra Ølholm ved Vejle. Niels Bundgaard (1874-1950) deltog som driftsleder, og hans fremtid blev uløseligt knyttet sammen med Klintsøgård.

Købesummen for de to ejendomme var lig med ejendomsvurderingen, 563.000 kr. (35,9 mio. kr. i 2012-værdi), og heraf var de 236.000 kr. (15,1 mio. kr. i 2012-værdi) prisen for Klintsø. Konsortiet dannede »Aktieselskabet Ellingegaard og Klintsø« og gik derefter i gang med at modernisere forholdene på begge ejendomme.

På Klintsø havde man hidtil klaret udpumpningen så nogenlunde ved

hjælp af dampmaskinen og en hollandsk vindmølle, men den mangelfulde dræning gjorde, at kornhøsten var ringe og kun mulig på mindre arealer, hvor der blev sået og mejet med håndkraft. Selve afvandingsanlægget bestod af et uhyre omfattende netværk af kanaler og grøfter. For hver syv favne (13,1 meter) var der en skelgrøft, der afgrænsede ageren og ledte drænvandet frem til de større hovedkanaler. Man skønnede, at mindst 55 hektar land lå hen som kanaler og grøfter.

Pumpeværket udgjorde det centrale problem. Skulle man høste det optimale udbytte på den fede dyndjord, ville udpumpningen være for dyr i brændsel og alligevel utilstrækkelig. Vindmøllen ydede heller ikke sit bedste. Den var placeret for lavt til at udnytte den fulde vindpåvirkning fra sydvest.

De nye ejere traf en rask beslutning og skrotede både dampmaskine og vindmølle i 1908. Afløseren blev en Burmeister & Wain dieselmotor med centrifugalpumpe, der kunne udpumpe 8000 tønder (1050 kubikmeter) vand i timen. Prisen var 13.000 kr. (828.720 kr. i 2012-værdi).

Samme forår blev hele anlægget dog ramt af et slemt uheld, da opstuede vandmasser brød hul i næsten ti meters bredde på den sydlige dæmning ved Tengslemark. Før man fik stoppet hullet med sandsække, var der sket store oversvømmelser af de udtørrede søarealer.

Man besluttede at forhøje dæmnin-

I begyndelsen af det 20. århundrede var hesten den helt dominerende trækraft i landbruget, men kun de færreste ejendomme havde seksten heste som her på Klintsøgård (tv.). Bemærk også hesteomgangen til venstre i billedet. Det er formentlig fra årene 1912-1918. Til højre ses folkehølet og maskinparken foran hovedbygningen i 1935. Der er stadig mange heste, men to traktorer er kommet til. Det er proprietær Niels Bundgaard med stokken i forreste række og til højre for ham står sønnen Hans. Fotos: privateje (tv.), udlånt af Odsherred Lokalkiv (th.).

Proprietær Niels N. Bundgaard (1874-1950) kom til Klintsøgård fra Ølholm ved Vejle. Han ligger begravet på kirkegården i Nykøbing Sjælland. Foto: fra Christiansen 1953.

gen og indgik en kontrakt til 2500 kr. (158.130 kr. i 2012-værdi) med en entreprenør, men så nemt gik det ikke. Netop ud for Tengslemark, hvor gennembruddet var sket, kunne bunden ikke bære. Al den jord, man kørte på den gamle dæmning, forsvandt igen, fordi bunden blev ved med at »skyde op« inde i søen. Man prøvede så at stabilisere dæmningen ved hjælp af faskiner, men intet hjalp, selv om man udvidede dæmningens basis til det dobbelte. Løsningen blev en ny kanal højere oppe i terrænet.

Samtidig havde konsortiet påbegyndt en uddybning af hovedkanalerne, men her måtte man også gå langsomt frem. Så snart man gravede dybere end pløjelaget, stødte man på dynd med en konsistens som »grøn sæbe«, ifølge driftslederen Niels Bundgaard. Foretog man for kraftig en uddybning på en gang, skred kanalens sider sammen. Men efterhånden som vandet blev trukket langsomt ud af dyndjorden, tørrede den ind i blokke med et utal af revner, der bortledede vandindholdet, som var jorden kunstigt drænet.

Efter en årrække havde man fået skabt sammenhængende markblokke på 22-25 hektar uden grøfter, og det åbnede for anvendelse af maskiner og udvidet kornavl. En stor kornlade til hele 700 læs var allerede blevet opført som noget af det første i 1907.

Frem og tilbage

Konsortiet investerede betydelige midler i grundforbedring, maskiner og materialer, men tilsyneladende ikke med det store udbytte. Sagfører P. Vestergaard blev snart utålmodig og udtrådte allerede i 1912 af konsortiet, samtidig med at Ellingegård solgtes fra.

Helt ringe kan udbyttet nu ikke have været, for samme år opførtes Klintsøs nyklassisistiske hovedbygning for en udgift på 32.000 kr. (1,9 mio. kr. i 2012-værdi). Arkitekten var Gustav Bartholin Hagen (1873-1941), senere kendt for byggerier som hovedbygningen på Broksø Gods ved Herlufmagle, Øregård Gymnasium og Gentoftes Hovedbibliotek. Selve fundamentet under den store bygning er en enorm betonblok, da undergrunden består af flyvesand.

Efter frasalget af Ellingegård blev der også råd til et tærskværk og flere maskiner til gårdens drift, samtidig med at man opkøbte den syv hektar store strandgrund mellem gården og havet. Allerede dengang var man omhyggelig med at bevare sin strandudsigt! Indtil da havde gården kun haft adgang til stranden ad en 7,5 meter bred vej langs afløbskanalen.

Landbrugskandidat Niels Bundgaard, der var driftsleder på Klintsøgård, vurderede på dette tidspunkt, at kon-

sortiet måtte have investeret omkring 100.000 kr. (6 mio. kr. i 2012-værdi) i ejendommen, som han beskrev som både »meget afvekslende« og »interessant«. Det samlede areal var oppe på 260 hektar.

Tre år senere købte Bundgaard den sidste medejer, folketingsmand A. Chr. Jensen-Flø, ud. Prisen var 350.000 kr. (16,9 mio. kr. i 2012-værdi). Handlen blev sluttet 16. juni 1915, dagen før Bundgaard og hustru fejrede deres femårs-bryllupsdag.

Men snart skulle det vise sig, at der ikke var meget at fejre.

Allerede tre år senere måtte Bundgaard sætte Klintsøgård til salg på grund af »besværligheder med at fremskaffe kunstgødning og brændselsolie til udpumpning« i de usikre krigstider. Den eneste køber, der meldte sig, var en bankassistent P. Jørgensen fra København – og han overtog gården for 553.000 kr. i foråret 1918 (16,8 mio. kr. i 2012-værdi).

Den handel kom der intet godt ud af. Bankassistenten var ganske vist student, men kun med et halvt års landbrugsstudie og et halvt års skovbrugsstudie på landbohøjskolen, før han var blevet bankassistent. Hans mangelfulde forudsætninger for at drive den særprægede gård med de pumpede arealer gjorde sig snart gældende, så ejendommen forfaldt. Vindmøllen gik i stå og blev ikke repareret, kanaler og grøfter groede sammen i tagrør og siv, mens ukrudtet bredte sig på markerne.

Efter december-terminen i 1926 måtte Hypotekforeningen, der havde 2. prioritet i ejendommen, gøre udlæg i gården, dvs. overtage den. Foreningen kontaktede derefter den tidli-

Der høstes med selubinder på Klintsøgård. Bemærk at afstanden mellem sårækkerne er 18 tommer (46 centimeter). Det skyldtes, at alle kornmarker blev radrenset for ukrudt. Foto: fra Bundgaard 1953.

Brødrene Houlberg, der ejede Klintsøgård i årene 1942-1946, investerede i kostbare avlsdyr som belgier-hoppen »Jytte«. Besætningen blev imidlertid solgt til langt under prisen, da Houlberg-brødrene pludseligt mistede interessen for landbruget og solgte i 1946. Foto: Privateje.

gere ejer Niels Bundgaard og tilbød ham skødet. Hvis han sagde ja, ville man lægge 25.000 kr. (817.400 kr. i 2012-værdi) oven i tilstandsættelsen.

Bundgaard gennemgik det hele, men nåede frem til, at der skulle 60.- 70.000 kr. (1,96-2,29 mio. kr. i 2012-værdi) på bordet for at bringe ejendommen tilbage i normal »vedligeholdelsestilstand«. Man enedes så om, at Hypotekforeningen skulle antage Bundgaard som bestyrer for at få ejendommen rettet op. Han kunne så overtage den, når forholdene var bragt i orden. Det tog otte år.

Sandflugten hærger

De første år som forvalter på Klintsøgård var gode, så kom den verdensomspændende finanskrisen. Den ramte landbruget i begyndelsen af 1930'erne, og priserne raslede ned på flæsk og korn og mælk.

Først i 1934 turde den 60-årige Niels Bundgaard binde an med at købe sin gamle gård tilbage. Han overtog ejendommen 1. oktober for 350.000 kr. (12,6 mio. kr. i 2012-værdi).

De følgende år gik med pæn fremgang for landbruget, der efterhånden begyndte at komme sig økonomisk efter finanskrisens dybe tragedie. Driften på Klintsøgård gik også fremad indtil foråret 1937.

Den første af en række ulyksalige hændelser, der førte frem til Bundgaards endelige salg af gården, var tolv dages østenblæst med sandflugt

i foråret 1937. Grøfter og kanaler føj til med jord og sand. En del af vintersæden blev oversvømmet og ødelagt, og forårssåningen blev forsinket af vand på markerne. Hele 33 hektar blev aldrig tilsået det år. Det gav et minus i årsregnskabet.

Dengang fandtes der ikke EU-støtte eller anden tilsvarende indkomsthjælp for jordejere, der kunne mildne den slags voldsomme tab. Som landmand måtte man klare sig selv.

Året efter i november ramte den næste ulykke, da den store kornlade med hele høsten og en del maskiner brændte. Og så kom krigen med tre isvintre i streg. Niels Bundgård, der efterhånden var blevet 68 år, besluttede at sælge. Ganske vist var sønnen Hans trådt ind i den daglige drift, men pr. 1. august 1942 rykkede familien ud fra Klintsøgård. Ejendommen var solgt for 615.000 kr. (13,3 mio. kr. i 2012-værdi).

De nye ejere var pølsefabrikanterne Arne og Erik Houlberg, der i 1938 havde overtaget ledelsen af firmaet S. Houlberg A/S med 500 an-

satte i Købbyen i København. Udover at være særdeles velhavende var de begge organiserede nazister, der siden 1939 havde ydet åbenlys moralsk og økonomisk støtte til Fritz Clausen og DNSAP. De to brødre var blandt »de mest kendte medlemmer« og nævnes på lige fod med berygtede danske nazikoryfæer som Sehested, Schimmelmann, Knuth og Grevenkop-Castenskjold.

Rådne svinetryner og hestemuler

Til brødrene Houlbergs erklærede nazisimpatier føjede sig også omfattende skandalesager om kvaliteten af virksomhedens produkter.

Detaljerne var alt andet end appetitlige. Fabrikken i Købbyen producerede bl.a. på grundlag af rådne svinehoveder, ligesom egentligt kødaffald, træsplinter, sejl garn og hestemuler også indgik som råvarer i det pølsesortiment, som blev præsenteret for forbrugerne.

Brødrene blev tillige med enkelte medarbejdere anholdt en tid i 1941,

Efter Første Verdenskrig begyndte interessen at vokse for badeliv i sommertiden. Billedet er fra klitterne ved Klint Strand i sommeren 1930, hvor der i dag er bygget hundredevis af sommerhuse. De har også bredt sig ind i den udtørrede Klintsø i et sådant omfang, at det umuliggør et naturgenopretningsprojekt i større skala.

Foto: udlånt af Ods-herred Lokalarkiv.

Idrættsefterskolen Klintsøgaard, der åbnede i år 2000, bygger på et humanistisk menneskesyn. Skolen ønsker, at eleverne udvikler sig til aktive og demokratiske mennesker, og gennem dialog, åbenhed og tolerance søger skolen at skabe rammer for et fællesskab, der bygger på ligestilling og medansvar.

og ved retten samme år idømtes Erik Houlberg otte måneders fængsel og en bøde på 150.000 kr. (3,3 mio. kr. i 2012-værdi), mens Arne Houlberg fik fire måneders fængsel og en bøde på 100.000 kr. (2,2 mio. kr. i 2012-værdi). Begge kendtes skyldige i bedrageri, vareforfalskning og overtrædelse af sundhedsvedtægten.

Brødrene appellerede til Østre Landsret, hvor de 1. juli 1942 blev frifundet for de allerfleste anklager, men fik bøder på henholdsvis 50.000 (1,1 mio. kr. i 2012-værdi) og 5.000 kr. (107.400 kr. i 2012-værdi) for overtrædelse af loven om kødkontrol. Bøderne betragtedes som betalt med den varetægtsarrest, brødrene havde udstået. Det overraskende milde udfald af sagen skyldtes efter sigende de tre lægdommere.

Dommen blev indanket for Højesteret, og mens den blev behandlet, førte det offentlige flere andre store sager mod firmaet. Erik Houlberg blev 22. december 1942 af Østre Landsret idømt en bøde på 80.000 kr. (1,7 mio. kr. i 2012-værdi) for fremstilling af fordærvet spegepølse.

Højesterets dom i appelsagen blev afsagt 15. februar 1943 og lød på fem måneders fængsel til Erik Houlberg og tre måneders hæfte til Arne Houlberg. Endvidere skulle de betale 85.000 kr. (1,8 mio. kr. i 2012-værdi) til statskassen. Justitsministeren afviste efterfølgende en ansøgning om benådning.

Selv om brødrene blev hængt ud både i den illegale presse og efter befrielsen i de satiriske blade, overlevede

virksomheden. Efter en generalforsamling i foråret 1945 måtte brødrene dog trække sig fra direktionen for en tid, fordi der atter havde været problemer med kvaliteten.

Steff-Houlberg Slagterierne blev fusioneret i 2002 med Danish Crown, som viderefører varemærket.

Ingen smalle steder

Bundgaards salg af Klintsøgaard til de to nazister i 1942 indvarslede en omskiftelig tilværelse for den store ejendom, der endte med dens opløsning.

Først foretog brødrene gennemgribende ændringer i den statelige hovedbygning og i staldlængerne. Der blev sendt arbejdere op fra pølsefabrikken, som så for en tid måtte skifte profession til bygningsarbejdere. Arbejderne blev indkvarteret lokalt på kroen, og brødrene Houlberg sørgede for, at kroværten aldrig manglede kødvarer til den daglige bespisning af folkene.

På grundlag af besættelsen tjente S. Houlberg A/S styrtende med penge på landbrugseksporten til det krigsførende Tyskland, så der var ingen smalle steder på Klintsøgaard. Alle gamle besætninger blev sat ud, og nye avlsdyr til dyre penge blev indkøbt. Gården blomstrede op som en mondæn beboelse med rideheste og anden luksus, takket være den konstante kapitalindsprøjtning, men det blev et kortvarigt forår.

Efter befrielsen i maj 1945 mistede Houlberg-brødrene lysten til at føre Klintsøgaard videre. Samtlige avlsdyr

blev solgt på auktion til langt under den virkelige værdi, og selve gården blev udstykket i småbidder til omliggende gårde og husmandsbrug. Hovedparcellen på 66 hektar nærmest gården blev solgt sammen med staldlængerne til Annebjerg Gods ovre ved Nykøbing.

Fra Kosmos til idræt

Opsplitningen af den store ejendom fuldførtes 1. april 1946, hvor hovedbygningen med have og de syv hektar strandgrund solgtes til foreningen Kosmos, der allerede fra 1938 havde drevet en ferieby som nabo til hovedbygningen.

Klintsøgaard blev nu omdannet til hotelpension med udgangspunkt i Martinus-kosmologien og grundbogen »Livets Bog«. Martinus-centret i Klint var blevet grundlagt i 1935 og rummede foredragssal, bibliotek, studielokaler, vegetarisk restaurant samt en moderne ferieby.

Folkene bag Kosmos havde imidlertid presset økonomien til det yderste for at skaffe pengene til købet, men det viste sig umuligt at gøre driften rentabel med en udlejning i kun fem-seks uger om året.

Allerede i foråret 1953 blev hovedbygningen solgt for 215.000 kr. (3,34 mio. kr. i 2012-værdi) til en helselæge,

Gårdejer Hans Møller Olsen (f. 1949) er kendt i Odsherred som både gulerodskonge og forhenværende borgmester (V) fra Trundholm Kommune (1998-2007). Han er hovedejers i Klintsø i dag, hvor han gerne ser flere sommerhuse udstykket. Foto: Odsherred Kommune.

Det gamle pumpehus oppe bag Klintsøgård sørger stadig for, at der kan dyrkes masser af kartofler og gulerødder i den udtørrede sø. Foto: forfatteren, 24. maj 2005.

der ville indrette den som »råkostkuranstalt«. Det gik heller ikke, og samme efterår erhvervede Nykøbing Sygehus bygningen gennem en tilknyttet fond for 250.000 kr. (3,88 mio. kr. i 2012-værdi). Klintsøgård blev indrettet som rekreationshjem med plads til 25 rekonvalescenter.

Rekreationshjemmet på Klintsøgård fik lov at eksistere i 36 år, før Vestsjællands Amt i 1990 besluttede at nedlægge det. Det skete under store protester fra borgerne, men spares skulle der.

Siden 1980 havde en kreds af højskoleinteresserede arbejdet på at etablere en idrætshøjskole i Odsherred, og dette projekt blev i 1993 realiseret ved køb af Klintsøgård, men ideen kunne ikke bære. På grund af svigtende elevtal gik Odsherreds Idrætshøjskole konkurs i 1999.

Højskolen blev i januar 2000 købt af en gruppe lærere fra Ubby Fri- og Efterskole, der havde brudt med denne, og som ønskede at lave idrætsefterskole på stedet. Ejendomsvurderingen var på 9,2 mio. kr., men på tvangsauktionen 17. januar 2000 erhvervede lærergruppen den statelige bygning for 4,72 mio. kr.

To måneder tidligere havde man

takket nej til et tilbud på 5,5 mio. kr. fra efterskolefolkene i håbet om et højere bud. Det kom ikke. Resultatet betød et økonomisk tab for skatteyderne i de tre kommuner i området, der tilsammen havde kautioneret for 4,5 mio. kr. gennem Udviklingsfonden under Vestsjællands Amt. Ikke en krone fik de igen.

Idrætsefterskolen Klintsøgård havde sit første hold elever efter sommerferien 2000 – og eksisterer stadig i bedste velgående i 2013.

Lusk med sommerhuse

Naturgenopretning af Klintsø har været diskuteret kortvarigt i midten af 1990'erne, men umiddelbart ville det ikke være muligt at genskabe den gamle sø. Under alle omstændigheder skulle der i givet fald anlægges en dæmning langs landkanalen mod nord og øst, hvor sommerhusudstyknings har fået lov at brede sig ind på det tørlagte areal.

Derimod stod endnu flere sommerhuse højt på prioriteringslisten hos den daværende Trundholm Kommune. Selv om kommunen allerede havde flere sommerhuse end indbyggere – 13.000 sommerhuse mod 11.000 indbyggere – så lagde man straks billet ind på yderligere 390 nye grunde, da daværende Venstre-miljøminister Hans Chr. Schmidt i 2004 åbnede den danske kystbeskyttelseszone for 8000 nye sommerhuse.

Trundholm Kommune sendte ansøgninger af sted om 390 nye sommerhuse, hvoraf mere end 100 skulle ligge i den udtørrede Klintsø. Ansøgningerne blev sendt af sted uden forudgående politisk eller administrativ behandling i kommunen.

Det vakte stor irritation og vrede i dele af kommunalbestyrelsen, da det kom frem, at landmand Hans Møller Olsen havde 31 ansøgninger med i bunken. Olesen var ikke bare den største jordejer i Klintsø, han var også kommunens Venstre-borgmester.

– Jeg har præcis den samme ret som alle andre borgere til at ansøge. Og den gør jeg brug af, forsvarede borgmesteren sig i dagbladet Politiken 8. december 2004.

– Nu har vi sendt det ukritisk frem og lader ministeriet vurdere det.

Det var til fordel for borgmesterens ansøgning, at sagerne ikke var ordentligt belyst, før de blev sendt ind, mente det socialdemokratiske medlem af kommunalbestyrelsen, provstisekretær Alice Ahlgren Sarp. Til Politiken begrundede hun sin irritation:

– Vi skulle tage stilling på baggrund af noget meget mangelfuldt materiale. Det blev sådan lusket godt ind ad bagdøren. Det er moralsk forkert overfor miljøet, borgerne og retsikkerheden.

Også formanden for det lokale vej-lav i sommerhuskvarteret Sønderdalen, Poul Nersting, var irriteret over borgmesteren og den mangelfulde sagsbehandling. Nogle af de nye sommerhusgrunde var tænkt placeret i værdifulde naturtyper, hvor der aldrig normalt ville blive givet byggetilladelse.

– Det vil skæmme landskabet og gå ud over dyrelivet. Men de er helt forgabt i at få udstykket. Det handler bare om at få lavet nogle hurtige penge, udtalte Poul Nersting til Politiken.

Men så galt gik det ikke. Et par måneder før kommunens og borgmesterens ansøgning om de 390 nye

Der afvandes stadig med åbne grøfter, men kun til den centrale afledning af vand. Markerne er rødrænet med afløb til hovedkanalerne. Foto: forfatteren, 24. maj 2005.

Vandkvaliteten i de åbne grøfter er elendig, og det skyldes blandt andet, at der ikke kræves obligatoriske randzoner, når der er tale om en udtørret sø. Her kan der gødskes og sprøjtes helt ud til kanten, så både gylle, handelsgødning og sprøjtemidler ender direkte i grøfterne. Den blanding virker stærkt ødelæggende på vandkvaliteten. Foto: forfatteren, 24. maj 2005.

sommerhusgrunde landede på miljøministerens bord, havde embedet skiftet politisk kulør. Venstre-manden Hans Chr. Schmidt var erstattet med den konservative Connie Hedegaard, og hun var ikke til sinds at tillade nye sommerhuse overalt. Trundholm Kommune og borgmester Olsen fik nej.

KILDER

Bundgaard, Hans: Træk af Klintsø's Historie. Februar 1953. Privat tryk.

Christiansen, Tage (red.): Klintsø, der blev til eng og ager – og rekreationshjem. Af Niels Bundgaard. Det Skønne Odsherred. J. Fr. Clausens Forlag, København 1953.

Ebbensgaard, Ida & M. Rothenborg: Kommuner ansøger i blinde om nye sommerhusgrunde. Politiken, 8. december 2004.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 24. maj 2005 og 8. marts 2010.

Hansen, Kjeld: Det tabte land. Gads Forlag 2008.

Hedeselskabets Tidsskrift, nr. 3 og 4, 28. årg., 1908.

Hedeselskabets Tidsskrift, nr. 14, 38. årg., 1918.

Hedeselskabets Tidsskrift, nr. 20, 39. årg., 1919.

Højland, Mogens: Landbrug, rekreation og efterskole. Venstrebladet, 11. august 2000.

Kirchhoff, H., Lauridsen, John T. & Aage Trommer (red.): Hvem var hvem 1940-1945. Gads leksikon. Gads Forlag 2005.

Larsen, J.H.: Holbeks Amt, topographisk beskrevet. Ods- og Skippings-herrederne. Bind 1. København 1832.

Lauridsen, John T.: Dansk nazisme 1930-45 – og derefter. Gyldendal 2002.

Møller Madsen, Kåre: Klintsøgård solgt for halvdelen af vurderingsprisen. Holbæk Amts Venstreblad, den 14. januar 2000, nr. 14. 95. årgang.

www.danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/jacob-holms-soenners-fabrik-enslaveanstalt-1896/

www.odswiki.bibod.dk/index.php/Klints%C3%B8g%C3%A5rd

De store marker i Klintsø dyrkes bl.a. med gulerødder og kartofler (billedet), og så længe udpumpningen af vand varetages omhyggeligt, giver den store ejendom et godt afkast. Foto: forfatteren, 24. maj 2005.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Klintsø, så brug dette link: www.dofbasen.dk.

Herunder ses en oversigt over de 137 fuglearter, som er registreret fra **Klintsø**, pr. 3. august 2013. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skarv	(4/228)	Pomeransfugl	(6/10)	Gærdesmutte	(3/4)	Musvit	(5/14)
Fiskehejre	(9/21)	Hjejle	(49/9857)	Jernspurv	(2/2)	Træløber	(1/1)
Pibesvane	(6/21)	Vibe	(47/4127)	Rødhals	(2/9)	Pungmejse	(5/6)
Sangsvane	(97/11518)	Almindelig Ryle	(1/1)	Nattergal	(31/102)	Rødrygget Tornskade	(3/5)
Sædgås	(3/7)	Enkeltbekkasin	(2/2)	Husrødstjert	(1/1)	Stor Tornskade	(2/2)
Kortnæbbet Gås	(4/4)	Dobbeltbekkasin	(18/126)	Rødstjert	(4/4)	Husskade	(2/110)
Blisgås	(6/38)	Småspove	(1/1)	Bynkfugl	(6/80)	Nøddekrige	(2/3)
Grågås	(56/14667)	Rødben	(4/4)	Stenpikker	(12/136)	Allike	(6/3177)
Indisk Gås	(3/3)	Hvidklire	(1/1)	Ringdrossel	(3/6)	Råge	(9/934)
Canadagås	(62/22998)	Svaleklire	(5/12)	Solsort	(2/7)	Gråkrage	(16/2266)
Bramgås	(4/38)	Hættemåge	(4/166)	Sjagger	(14/1053)	Ravn	(2/2)
Knortegås	(6/125)	Stormmåge	(3/254)	Sangdrossel	(13/27)	Stær	(17/1803)
Gravand	(5/13)	Sildemåge	(2/5)	Vindrossel	(5/9)	Skovspurv	(1/3)
Krikand	(3/7)	Sølvmåge	(7/492)	Misteldrossel	(9/67)	Bogfinke	(6/126)
Gråand	(8/100)	Svartbag	(3/3)	Græshoppesanger	(24/29)	Kvækerfinke	(2/20)
Hvæpsevåge	(1/1)	Splitterne	(1/1)	Flodsanger	(1/1)	Grønirisk	(1/2)
Rød Glente	(2/2)	Huldue	(3/8)	Sivsanger	(1/1)	Stillits	(6/33)
Rørhøg	(14/20)	Ringdue	(6/4215)	Kærsanger	(18/41)	Grønsisken	(5/392)
Blå Kærhøg	(2/2)	Gøg	(14/25)	Rørsanger	(5/8)	Tornirisk	(8/504)
Duehøg	(4/4)	Natugle	(1/1)	Gulbug	(1/1)	Bjergirisk	(3/27)
Spurvehøg	(8/13)	Mosehornugle	(1/1)	Gærdesanger	(3/10)	Stor Gråsisken	(1/10)
Musvåge	(27/56)	Mursejler	(1/1)	Tornsanger	(6/46)	Hvidsisken	(1/1)
Fjeldvåge	(6/22)	Sortspætte	(5/6)	Havesanger	(4/5)	Hvidvinget Korsnæb	(2/7)
Tårnfalk	(9/11)	Stor Flagspætte	(2/4)	Munk	(5/9)	Lille Korsnæb	(1/2)
Dværgfalk	(3/3)	Hedelærke	(1/1)	Skovsanger	(1/1)	Stor Korsnæb	(1/5)
Vandrefalk	(5/5)	Sanglærke	(28/986)	Gransanger	(10/36)	Dompap	(4/20)
Agerhøne	(8/23)	Bjerglærke	(6/8)	Løvsanger	(5/27)	Kernebider	(3/7)
Vagtel	(4/7)	Digesvale	(1/1)	Fuglekonge	(2/4)	Lapværbling	(14/73)
Fasan	(5/18)	Landsvale	(7/115)	Grå Fluesnapper	(1/1)	Snespurv	(3/57)
Vandrikse	(8/11)	Bysvale	(1/1)	Broget Fluesnapper	(1/1)	Gulspurv	(13/122)
Grønbenet Rørhøne	(2/3)	Skovpiber	(2/9)	Skægmejse	(1/1)	Rørspurv	(13/64)
Trane	(4/24)	Engpiber	(7/404)	Halemejse	(1/2)	Bomlærke	(14/26)
Strandskade	(9/21)	Gul Vipstjert	(4/43)	Sumpmejse	(4/7)		
Lille Præstekrave	(1/1)	Hvid Vipstjert	(6/58)	Sortmejse	(2/15)		
Stor Præstekrave	(8/27)	Silkehale	(1/50)	Blåmejse	(3/4)		

Herunder ses en oversigt over de 7 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Klintsø**, pr. 3. august 2013. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Admiral	(1/2)	Egern	(1/2)	Grævling	(1/1)	Rådyr	(6/16)
Hare	(9/33)	Ræv	(2/3)	Lækat	(1/1)		

Plantelivet ved Klintsø

TBU 43/3: Klintebjerg-bakkeknuden og Klintsø

Klintebjerg-bakkeknuden afsluttes mod Kattegat af stejle N- og NV-eksponerede skrænter, som er relativt frie for busk- og trævækst (bl. a. alm. hylde og slåen).

Skrænterne består af moræneler og smeltevandsaflejring, som er meget rige på store blokke, som det f. eks. ses i det nedlagte Klintebjerg Kalkstensbrud. I blokmaterialet indgår mængder af kalksten fra øvre Danien og Grønsandskalk fra nedre Palæocæn (Selandien), og som helhed er de aflejring, som opbygger bakkeknuden, meget kalkholdige.

Skrænterne rummer en usædvanlig rig flora med f.eks. smalbladet klokke og blodrød

storkenæb (begge i mængde), dunet havre, hjertegræs, lav tidsel, hulkravet kodriver, dunet vejbred, vild hør, håret viol, alm. og stor knopurt, vår, mat og den meget sjældne grå potentil (sidstnævnte i mængde nogle steder), stribet kløver, blodstillende bibernelle, opret hejre, smalbladet timian, sød og dansk astragal, glat rottehale, svalerod, hedelyng, soløje, bakkejordbær, alm. månerude, spidskapslet star, nikkende kobjælde, dueskabiose, bitter bakkestjerne, hvid okseøje, følfod, kantet perikum, gul evighedsblomst, skt. hansurt, voldtian, lyngsilke, bakkenelike, håret og smalbladet høgeurt, stivhåret borst, alm. bjørneklo (ssp. sibiricum), bakketidse, liden frøstjerne, smalbladet rapgræs, knoldranunkel, markfrytle og smalbladet mangeløv.

I væld optræder bl. a. blågrøn star.

Nedenfor skrænterne ligger brede, stenede strandvolde med en rig epilithisk lichenflora (*Caloplaca citrina*, *Lecanora albescens* m.fl.); af højere planter kan nævnes strandkål, stinkende storkenæb (var. *rubricaule*), blodrød storkenæb, nikkende limurt, stivhåret borst, strandkvik, krybende potentil, svalerod, dansk kokleare, burrenerre (strandform), hvas randfrø, liden frøstjerne, bidende stenurt, strandært, markbynke, vild gulerod, gærdekørvel, marehalm, rundbælg, stivhåret kalkkarse, dueskabiose, trekløft stenbræk, blodstillende bibernelle, smalbladet høgeurt, skt. hansurt, fladstrået rapgræs og alm. pimpinelle.

På marker ved kalkbruddet optrådte så sent som 1958 den nu på det nærmeste forsvundne klinte.

Krattene på den ØSØ-vendte skrænt nord for landsbyen Klint består af stilkeg, bøg, skovelm, ask, rød kornel, hassel, tjørn, slåen, benved, kvalkved, skovæble, alm. hylde, rosearter og brombær.

I landsbyen Klint er tidligere fundet gærdekørvel, tandbæger og alm. hjertespad.

Klintsø er en oprindelig lagune, afsnøret fra Kattegat ved marint forland. Den er udtørret og enten opdyrket eller udlagt til græsning.

Kilder: Gravesen 1976.